

ORTA ASYA İLE HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT VE
PLANLANAN YENİ BORU HATLARININ TÜRKİYE'NİN
ENERJİ KORİDORU OLMASINA ETKİLERİ

Selim GÖKÇEGÖZ*

Özet

Hazar ve Orta Asya bölgelerinde bağımsızlığını kazanan devletler, açık denizlere kıyısı bulunmadığından dolayı, petrol ve doğal gaz ihracatlarını uluslararası sınırlardan geçen boru hatları ile sağlamaktadır. Mevcut boru hatlarının çoğu Sovyetler Birliği döneminden kalma, kapasiteleri yetersiz ve eski hatlardır. Artan üretime bağlı olarak ihracatın sağlanması için yeni boru hatlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya Federasyonu, bölge üzerindeki politik gücünü devam ettirmek için yapılacak olan yeni boru hatlarında da kontrol sahibi olmak istemektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise bölgeyi Rusya'nın etkisinden uzaklaştırmak için Rusya ve İran'ı baypas eden yeni boru hatlarına destek vermektedir. Türkiye, Amerika ve Rusya arasında geçen bu mücadelede pasif bir görünüm çizmekte, sadece coğrafi yönden yakınlığıyla konuya dahil olabilmektedir. Türkiye, boru hatları konusunda henüz aktif bir geçiş ülkesi olmadığından, boğazlardaki tanker trafiği gittikçe artmakta, kendi kendine yeterli bir ülke olmadığından da özellikle doğal gaz ihtiyacı konusunda Rusya ve İran'a bağımlı kalmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'yi içerisine alan mevcut ve planlanan yeni boru hatları analiz edilmiş, buna ek olarak Türkiye'nin uzun dönemli petrol ve doğal gaz anlaşmalarına bakılarak Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki enerji koridorunda yüklenebileceği rol belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, Türkiye, Rusya, İran, ABD ve Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik ilişkilerinin enerji boyutunu kapsamaktadır. Bu boyutta yapılan değerlendirmeye göre Türkiye, aktif bir geçiş ülkesi olduğunda, doğal gaz ve petrol gereksinimlerini karşılayabilecek, yabancı yatırımlar ve iş imkanları sağlayabilecek, boğazlarındaki

* Piyade Yüzbaşı, SAREN Harp Tarihi ve Strateji Bölümü, 1. Sınıf Öğrencisi

trafiği azaltacak, geçiş ücretleri ile ekonomik girdiler kazanacaktır. Daha da önemlisi, doğal gaz ihtiyacında Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltarak, enerji güvenliği konusunda politik güç elde edebilecektir.

Anahtar Kelimeler : Enerji, Petrol, Doğal Gaz, Boru Hatları, Hazar, Orta Asya.

Abstract

The States that have gained their independence in the Caspian region and Midasia provide their oil and gas exports via pipelines crossing over international borders, since they have no shores to the open seas. Most present pipelines are old, incapacitated and remained from USSR. As a result of increasing production, new pipelines are needed to sustain exportation. Russian Federation wants to have a say over the control of those new pipelines to be build in the region so as to continue her political influence. As for USA, she supports the pipelines that bypass Russia and Iran. Turkey remains inactive in the struggle between USA and Russian Federation, and only take part in this issue with her geographical proximity. Due to the fact that Turkey is not an active State regarding pipeline transition, the tanker traffic in the Straits is steadily increasing, and not being a self-efficient State on this issue, She is dependent on Russia and Iran. In this study, present and planned pipelines containing Turkey is analyzed, in addition to this, considering Turkey's long term oil and gas treaties, the role that Turkey may take upon herself is tried to be determined.

This study covers the relations of Turkey, Russia, USA, and EU's energy dimension toward the region. According to this evaluation, once Turkey becomes an active transition State, she will be able to meet her natural gas and oil needs, provide foreign investment and business opportunities, decrease the heavy traffic in the Straits and gain economic income with transition fees. What is more, by lessening natural gas and oil dependency on Russia and Iran, Turkey will be able to gain political power in relation to energy security.

Key Words: Energy, Oil, Natural Gas, Pipelines, Caspian, Midasia.

GİRİŞ

Hazar ve Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğal gaz rezervleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yapılan yabancı yatırımlar ve teknolojik gelişmelere paralel olarak önemli seviyelerde artmıştır. Bu ülkeler, açık denizlere kıyıları bulunmadığından petrol ve doğal gaz ihracatlarını, uluslararası sınırlardan geçen boru hatları ile sağlayabilmektedirler. Mevcut boru hatlarının çoğu Sovyetler Birliği döneminden kalma, eski ve kullanışsızdır. Aynı zamanda bu boru hatlarının neredeyse tamamı Rusya Federasyonu toprakları üzerinden geçmektedir. Rusya, bu hakimiyetini, bölge ülkeleri üzerindeki politik gücünü muhafaza etmek için kullanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ise hem kendi petrol kaynaklarını çeşitlendirmek hem de bölgeyi Rusya'nın etkisinden uzaklaştırmak için Rusya ve İran'ın dışındaki ülkelerin üzerinden yapılacak yeni boru hatlarına destek vermektedir. ABD'nin, "Çoklu Boru Hatları Stratejisi" olarak bilinen bu faaliyeti henüz tam bir somut anlam kazanamamıştır. Türkiye ABD ve Rusya arasında geçen bu mücadelede daha çok pasif bir politika izlemiş, konuya sadece coğrafi yakınlığı ile dahil olabilmıştır. Başta boğazlardaki yoğun tanker trafiği olmak üzere, enerji kaynaklarını çeşitlendirememesi, Rusya ve İran'a doğal gaz ihtiyacında olan bağımlılığı, Türkiye'nin enerji boyutundaki problemlerini teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Rusya ve ABD arasında bölgede geçen mücadelede coğrafi açıdan kendisine büyük avantaj sağlayan Türkiye'nin aktif bir geçiş ülkesi olması halinde kendine sağlayabileceği kazançları ortaya koymaktır.

Petrol ve doğal gaz iki farklı enerji kaynağı olduğundan, çalışmadaki bölümler de petrol boru hatları ve doğal gaz boru hatları olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Bunlarda kendi aralarında mevcut, yapılmakta olan ve proje halinde olan boru hatları olmak üzere alt başlıklarda analiz edilmiştir.

Petrol boru hatlarının bahsedildiği ilk bölümde önce bölge ülkelerinin ispatlanmış petrol rezervleri ile yıllık üretim miktarları verilerek Rusya ile ABD'nin yapılacak boru hatları üzerinde izledikleri tutumlar ortaya konmuş daha sonra mevcut ve proje halinde olan boru hatlarının Türkiye açısından taşıdıkları önem vurgulanmıştır.

ABD'nin çoklu boru hatları stratejisinin bir örneği olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), 2006 yılından itibaren resmen faaliyete geçirilmiştir. BTC genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin doğu batı enerji koridorunda oynayabileceği rolde kendisine büyük güven sağlamaktadır. Ancak mevcut kapasitesi, sadece Azerbaycan petrollerinin taşınması için çok büyüktür. İlave petrol aktarılmazsa uzunca bir süre kapasitesinin altında çalışacağı değerlendirilmektedir. Çalışmada, Hazar havzasındaki diğer boru hatları incelenerek Kazakistan petrollerinin BTC'ye aktarılması için mevcut anlaşmaların bir an önce somutlaştırılması ve altyapısının tamamlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Rusya'nın, Karadeniz limanlarından dünya pazarlarına ulaştırdığı petrolün büyük bir kısmı, büyük tonajlı petrol tankerleriyle Türkiye'nin boğazlarından geçerek Akdeniz'e ulaştırılmaktadır. Bu durum boğazlardaki trafiğini her geçen gün artırmakta, boğazların güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Yoğunluğun önlenmesi için boğazları bypass edebilecek projeler üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın alt başlıklarında bu projelere yer verilmiş bu kapsamda Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi incelenmiştir.

Doğal Gaz Boru hatlarının incelendiği ikinci bölümde doğu-batı koridorunun diğeri ucu olan Avrupa Birliği ile ona doğal gazını pazarlamak isteyen Rusya, İran ve Türkiye'nin ilişkileri ele alınmıştır.

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmek istemesi, özellikle Rusya Federasyonu'na olan bağımlılığın azaltılması, AB'nin öncelikli gündemini oluşturmaktadır. AB, enerji güvenliğine verdiği bu önemden dolayı, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi avantajın farkındadır. Bu maksatla büyük doğal gaz rezervlerini barındıran Hazar ve Orta Asya bölgesindeki doğal gazın Avrupa pazarlarına ulaştırılması için Türkiye'yi de içine alan büyük

bütçeli projeler üzerinde çalışmaktadır. AB, bu çalışmalarını Trans European Networks (TEN) adı altında bir program dahilinde yürütmektedir. Çalışmada TEN kapsamında bu projelerden Türkiye'yi ilgilendirenler tartışılmış, bunların Türkiye'ye büyük ekonomik kazançlar getirmesinin yanında AB'ye karşı politik bir güç de kazandırabileceği değerlendirilmiştir.

Türkiye, doğal gaz konusunda büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır ve uzunca bir süre de bu bağımlılığı devam edecek gözükmemektedir. Çalışmada bu bağımlılıktan bahsedilirken Rusya'nın doğal gaz ihracatını zaman zaman politik bir güç olarak kullandığına dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin bu konuda bağımlı olduğu diğer ülke ise İran'dır. Yakın zamanda Türkiye'ye verdiği doğal gazını kısa bir süreliğine kesen İran'ın da böyle bir hazırlık içinde olabileceği değerlendirilmektedir. AB'nin onayından sonra yapılacak olan doğal gaz boru hatlarında, Türkiye'nin elde edeceği geçiş ücretinin verdiği avantajın Rusya ve İran'a karşı Türkiye'nin elini güçlendirebileceği değerlendirilmiştir.

Çalışmada Türkiye'nin doğal gaz arz-talep senaryolarından bahsedilmiş ve Türkiye'ye getirebileceği ekonomik kayıplar da belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye, Rusya ve İran ile ihtiyacından fazla doğal gaz alım anlaşmaları yapmıştır. Ancak "al ya da öde" koşuluyla yaptığı anlaşmalarda ihtiyacından fazla olan gazı almasa da ödemek zorundadır. Ayrıca anlaşmaya göre fazla doğal gazı tarafların rızası olmadan üçüncü bir ülkeye de satamamaktadır. Bu durumda Türkiye boru hatları tamamlansa bile uzun dönemde sadece geçiş ülkesi olarak kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Azerbaycan doğal gazını Türkiye'ye taşıyacak olan Şahdeniz projesi, alınan gazın diğer ülkelere tekrar ihraç edilmesine olanak sağlamaktadır. İleride İran, Mısır, Cezayir, Nijerya ve Rusya'dan alınacak doğal gaz anlaşmalarında da bu koşul sağlanabilirse Türkiye'nin sadece geçiş ülkesi olmakla kalmayıp, satıcı bir ülke konumuna da gelebileceği değerlendirilmiştir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Türkiye, enerji konusunda doğru politikalar izleyebilir ve anlaşmalarda kendisine avantajlı roller elde edebilirse, uzun dönemde Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji koridorunda söz sahibi bir ülke olabilecektir.

Çalışmada kullanılan tablo verileri BP'nin yayınladığı "Statistical Review of World Energy 2006" ve Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ)'ın resmi internet sitesinden elde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PETROL BORU HATLARI

Hazar ve Orta Asya bölgesindeki ispatlanmış petrol rezervleri, teknolojideki ilerlemeye paralel olarak 1990 yılından bu yana artmıştır.(Tablo-1). Bu rezervler toplamda, dünya rezervleri açısından çok küçük bir rakam olsa da, özellikle ithalatının büyük çoğunluğunu dışarıdan sağlayan Avrupa ülkelerinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin(ABD) ilgisini çekmektedir.

İspatlanmış Rezervler 1000 Milyon Varil	1985	1995	2004	2005
Azerbaycan	-	-	7	7
Kazakistan	-	-	39,6	39,6
Türkmenistan	-	-	0,5	0,5
Özbekistan	-	-	0,6	0,6
İran	59,0	93,7	132,7	137,5
Rusya	-	-	72,4	74,4
Toplam Dünya Rezervi	770.4	1027	1194.1	1200.7

Tablo -1: Bölgedeki Ülkelerin İspatlanmış Petrol Rezervleri
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006

Hazar Bölgesi'nde 1995'den beri petrol üretimindeki artış oranı ile en önemli ülkeler, Azerbaycan ve Kazakistan'dır (Tablo-2). 2004 yılında Kazakistan'ın Tengiz ve Karaçaganak bölgeleri, Azerbaycan'ın ise Azeri, Çıraklı, Güneşli petrol sahalarından sağlanan günlük 644.000 varil petrol üretimi, Hazar bölgesinin neredeyse tamamının yarısına denk gelmektedir. Bölgede faaliyet gösteren şirketler 2010 yılında bu rakamın günde 1.7 milyon varile çıkacağını tahmin etmektedir. Her biri en az 10 yıllık olan bu projelerin başarılı olması, yatırım ve altyapı çalışmalarına

ORTA ASYA İLE HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT VE PLANLANAN YENİ BORU HATLARININ
TÜRKİYE'NİN ENERJİ KORİDORU OLMASINA ETKİLERİ

hız kazandırmaktadır.¹ Bu gelişmelere bağlı olarak elde edilen petrolün ihraç edilmesinin önemi de artmaktadır.

Üretim Milyon ton	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2004 2005 Farkı
Azerbaycan	9,2	9,1	9,2	11,4	13,8	14,0	14,9	15,4	15,5	15,7	22,4	42,8
Kazakistan	20,6	23,0	25,8	25,9	30,1	35,3	40,1	48,2	52,4	60,6	63,0	4,3
Türkmenistan	4,1	4,4	5,4	6,4	7,1	7,2	8,0	9,0	10,0	9,6	9,5	-0,5
Özbekistan	7,6	7,6	7,9	8,2	8,1	7,5	7,2	7,2	7,1	6,6	5,5	-16,9
İran	185,5	186,6	187,0	190,8	178,1	189,4	184,4	168,6	197,9	202,6	200,4	-0,8
Rusya	310,8	302,9	307,4	304,3	304,8	323,3	348,1	379,6	421,4	458,8	470,0	2,7

Tablo -2: Bölgedeki Ülkelerin Petrol Üretimleri
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006

Bölgenin aktörlerinden en önemlisi olan Rusya'nın ekonomisi, ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz ihracatına dayanmaktadır. Rusya'nın ham petrol üretiminin %70 den fazlası dışarıya ihraç edilmektedir. Rusya'nın büyüyen petrol üretimine oranla ihraç kapasitesinin artırılması da önem kazanmaktadır. Boru hatları ile ihraç yapılması Rus devletinin bir şirketi olan Transneft'in tekelinde olduğundan kendi başına verimli olamamaktadır. Transneft sisteminin darboğazı, şirketin petrol üreticilerinin ihraç isteklerini karşılama kapasitesinde olamamasıdır. Rusya günlük 7 milyon varil petrol üretmesine rağmen bunun sadece 4 milyon varili boru hatları ile taşınabilmektedir. Diğerleri tren yolu ve nehir yolları ile taşınmaktadır.² Bu eksiklikten dolayı Rusya, alternatif güzergahlar tesis etmeyi ve mevcut olanları da geliştirmeyi istemektedir. Bu bağlamda doğu-batı koridorunda yapılması planlanan boru hatlarında kontrol sahibi olmak istemektedir.

¹ EIA, "Caspian Sea", **Country Analysis Briefs**,18 Mayıs 2006,s.2, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian/Full.html> , 28 Aralık 2006

² EIA, "Caspian Sea", **Country Analysis Briefs**,18 Mayıs 2006,s.1-4, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian/Full.html> , 28 Aralık 2006

Orta Asya ve Hazar bölgesinin petrol rezervlerini dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatlarının hangi ülkelerin sınırlarından geçeceği, 1990'dan bugüne tartışma konusu olmaktadır. Türkiye, bu tartışmanın içerisinde coğrafi yakınlık açısından Rusya ve İran ile rekabetçi bir rol oynamaktadır. ABD'nin çoklu boru hatları stratejisi ve AB'nin boru hatları konusundaki büyük yatırım programları ile uluslararası petrol şirketlerinin çıkar ilişkileri de hatlarının şekillenmesinde büyük etki göstermektedir. ABD, Sovyetler döneminde Rusya Federasyonu topraklarından geçen ihraç altyapısının bölge üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla çoklu boru hatları stratejisini geliştirmiştir. Bölgeye ABD Başkanlığı'na bağlı özel bir temsilci atamış ve politikasını, Enerji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Ticaret Bakanlığı gibi kurumların yanı sıra bu temsilcinin koordinasyonunda yürütmektedir.³

Sovyetler Birliği döneminden kalan petrol ve doğalgaz boru hatlarının altyapıları eski ve yeterli değildir. BTC yapılmadan önce Hazar bölgesinin petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük çoğunluğu bu boru hatlarıyla Rusya'nın liman kenti Novorossiysk'e taşınmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar Bölgesi'ndeki bağımsızlığını kazanan devletlerin, Rusya'nın bu boru hatlarına bağımlı kalmaya devam edip etmeyeceği önemli bir soru olmuştur. Türkiye, ABD'nin Rusya ve İran'ı boru hatları projelerinde konunun dışında bırakmak istemesinden dolayı büyük avantaj sağlamaktadır. ABD, Rusya'nın doğu-batı koridorunda yer almasını istemekte, ancak boru hatları üzerinde kontrol sahibi olmasını istememektedir. 2002 yılında ABD ve Rusya arasındaki enerji konusundaki diyaloglar gelişme göstermesine rağmen Amerikan Hükümeti bu diyalogların Türkiye'yi içeren boru hatları projelerini tehlikeye atmayacağını üzerinde önemle durmuştur.⁴

³ Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Sempozyum(Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri),09-10 Mart 2006, Harp Akademileri Basımevi,İstanbul,2006, s.165

⁴ M.Winrow Gareth, "Turkey and The East-West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, 5,2, Summer 2004,s.26

Büyük petrol rezervleriyle bölgenin diğer bir ülkesi İran'ın, boru hatları üzerindeki projeleri, ABD'nin uyguladığı ambargo ve ülkeye duyulan güvensizlik yüzünden etkin olamamaktadır. 1996 'da ABD Başkanı Bill Clinton, İran'a yaptırımlar öngören bir bildiri imzalamıştır. Bundan bir yıl sonra Amerikan Kongresi, Amerikan-İsrail İlişkileri Komitesi'nin hazırladığı İran veya Libya'da 20 milyon doların üzerinde yatırım yapan şirketlere yönelik yaptırımları içeren yasayı da kabul etmiştir.⁵ Amerika'nın İran'a uyguladığı ambargoya rağmen Çin'in ve bazı uluslararası petrol şirketlerinin, İran'ın petrol şirketleriyle anlaşarak yatırımlar yapması, İran'ı da bölgenin önemli bir aktörü yapmaktadır.⁶

1. MEVCUT BORU HATLARI

a. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)

13 Temmuz 2006 tarihinde resmi törenle açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki bir deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır.

Proje'nin Teknik Özellikleri :

- Maksimum Kapasite 50 Milyon ton/yıl (1 Milyon varil/gün)
- Toplam uzunluk 1,730 km
- Türkiye kesimi 1,070 km
- Çıkış noktası Sangachal (Bakü-Azerbaycan)
- Varış noktası Ceyhan Terminali, Türkiye
- İşletme süresi 40 yıl

⁵ Andrew I. Killgore, "Ideology Trumps Economic Efficiency, as The Baku-Tblisi-Ceyhan Pipeline Opens", *Washington Report on Middle East Affairs*, Vol 24, Issue 6, August 2005

⁶ Alec Rasizade, "The Great Game of Caspian Energy: Ambitions and Realities", *Journal of Southern Europe and The Balkans*, Vol.7, No.1, April 2005, s.9

17 Kasım 2005 tarihinde Gürcistan-Türkiye sınırından Türkiye'ye giriş yapan petrol, 28 Mayıs 2006 tarihinde Ceyhan İhraç Terminali'ne ulaşmıştır. 4 Haziran 2006 tarihinde Ceyhan'dan ilk petrol tankeri yüklenmiş ve uluslararası pazara taşınmasına başlanmıştır. 13 Temmuz 2006 tarihinde gerçekleştirilen açılış töreniyle de BTC resmi olarak faaliyete geçmiştir.⁷

Fizibilite etüdünde projenin toplam sistem için yatırım maliyeti 2.4 milyar dolar olarak hesaplanmış ancak proje sırasında yapılan değişiklikler ile bu maliyet 3 milyar doların üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin bu hattın, "Geçiş Vergisi ve İşletmecilik Hizmetleri" karşılığında, taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 milyon dolar ile başlayıp 200 milyon dolara ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 milyon dolar ile başlayıp 300 milyon dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin BTC ortaklığında Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı ile %6.53 payı bulunmaktadır.⁸

Hazar bölgesinde mevcut büyük boru hatlarının kapasiteleri düşünüldüğünde BTC'nin mevcut 50 milyon tonluk kapasitesinin nasıl doldurulacağı tartışma konusu olmaktadır. Uzunca dönem yapılması konusunda birçok dezavantajları söylenen BTC'nin, gerçekten bir kar marjı ile mi yoksa politik amaçlarla mı yapıldığı konusunda Tablo-3 bir fikir verebilmektedir. Üretimin artacağına ilişkin yapılan tahminler bir kenara bırakılarak, mevcut üretim değerleriyle yapılacak analizde BTC'nin kapasitesinin doldurulması için ilave petrol akışına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Tabloda verilen 2005 değerleri dikkate alındığında Azerbaycan'ın kendi tüketiminden sonra elinde ihraç edebileceği petrol miktarı sadece 17.3 milyon tondur. Kazakistan için aynı hesaplama yapıldığında, bu rakam 50.6 milyon tondur. Ancak Kazakistan petrolünün Rusya ve Çin gibi daha büyük alıcıları mevcuttur. Bütün bunlar değerlendirildiğinde BTC'nin kapasitesinin tam olarak doldurulabilmesi, Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün üretiminin artmasına ve yapılacak alım anlaşmalarının somutlaştırılmasına bağlı kalmaktadır. Rusya'nın uzunca bir dönem

⁷ BTC, (Çevrimiçi) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 28 Aralık 2006

⁸ BTC, a.y.

**ORTA ASYA İLE HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT VE PLANLANAN YENİ BORU HATLARININ
TÜRKİYE'NİN ENERJİ KORİDORU OLMASINA ETKİLERİ**

karşı çıktıktan sonra özellikle yapım aşamasında, BTC üzerinde durmaktan vazgeçerek ABD ile birlikte Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun (CPC) yapılmasına ağırlık vermesi de Rusya'nın bu durumu görerek hareket etmiş olabileceği anlamını taşıyabilir.

	Bakü- Süpsa	Bakü Novorossisk	CPC	Atrau- Samara	Kazakistan Çin	Toplam	Üretim 2005	Tüketim 2005
Azerbaycan	7 milyon ton	6 milyon ton				13 milyon ton	22.4 milyon ton	5,1 milyon ton
Kazakistan			28 milyon ton	16 milyon ton	40 milyon ton	84 milyon ton	60.6 milyon ton	10,0 milyon ton

Tablo-3: Azerbaycan Ve Kazakistan'ın Petrol Boru Hattı Kapasiteleri (BTC Hariç)⁹

BTC'nin proje ortaklarından olan BP Amaco şirketinin Kazakistan'daki yatırımda da büyük payı bulunduğundan bu bölgedeki petrolün de BTC'ye aktarılabilmesi söz konusudur.¹⁰ Ocak 2005'te Kazakistan'ın Azerbaycan ile yaptığı uzun dönemli devletler arası anlaşma ile BTC boru hattını günlük 600.000 varil ham petrole desteklemesi kararlaştırılmıştır. Kazakistan bu amaçla halihazırda Hazar'da petrol taşıyan tankerlerini, yapılacak yenileri ile değiştireceğini de açıklamıştır.¹¹ Mart 2005'te de Kazakistan ve Azerbaycan, Kazakistan'ın Kaşagan deniz petrol sahasından üretilen petrolün, 2008'de Hazar'ın altından geçmesi öngörülen Aktau – Bakü boru hattıyla BTC'ye aktarılması konusunda da anlaşmaya varmışlardır.¹² Diğer taraftan uzmanların görüşüne göre Azerbaycan

⁹ Tablo, ABD Enerji Bakanlığı'nın Ülke Analizlerinden derlenerek (Pamir a.g.e. s.151) ve BP'nin verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çin henüz yeni tamamladığı boru hattından ne kadar petrol talep edeceğini açıklamamıştır. Boru hatlarının kapasite artırım çalışmaları tamamlandığında rakamların daha da büyük olacağı söz konusudur.

¹⁰ Rasizade, a.g.e. s.8

¹¹ EIA, "Caspian Sea", **Country Analysis Briefs**,18 Mayıs 2006,s.5, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian/Full.html> , 28 Aralık 2006

¹² Soner Cagaptay ve Nazlı Gençsoy, "Startup of the Baku – Tbilisi – Ceyhan Pipeline : Turkey's Energy Role", **Policy Watch #998**, The Washington Institute For Near East Policy

bütün petrol ihracatını BTC ile sağlayabilirse hali hazırda Bakü–Novorossisk hattından yapılan ihracat miktarı da düşebilecektir. Uzman raporlarına göre Bakü – Novorossisk hattının ters yönde çalıştırılmasıyla günlük 250.000 varillik petrol de BTC hattına aktarılabilmektedir.¹³

Enerji talebi devamlı artan Çin'in de Kazakistan petrollerine talip olması BTC, için bir dezavantaj oluşturmuştur. BTC'nın Azerbaycan petrolleriyle doldurulamayan boşluğunun, Kazakistan'dan aktarılacak petrolle doldurulması planlanırken Çin'in de üretilecek bu petrole boru hatlarıyla ulaşmak istemesi BTC'nin durumunu zora sokacak görünmektedir.¹⁴ Çin ve Kazakistan arasındaki boru hattı tamamlanmış, Çin şirketlerinin alacağı petrolü taahhüt etmesi beklenmektedir.¹⁵

b. Irak–Türkiye Ham Petrol Boru Hattı

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolü Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali'ne ulaştırmaktadır. 35 Milyon ton yıllık taşıma kapasitesine sahip bulunan söz konusu boru hattı, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977'de gerçekleştirilmiştir. 1983 yılında başlayıp, 1984 yılında tamamlanan I. Tevsi Projesi ile hattın kapasitesi 46.5 Milyon ton/yıla yükseltilmiştir. I. Boru Hattı'na paralel olan ve 1987 yılında işletmeye alınan II. Boru Hattı ile de yıllık taşıma kapasitesi 70.9 milyon tona ulaşmıştır. Birinci hattın 345 km.'si Irak, 641 km.'si Türkiye olmak üzere toplam 986 km., ikinci hattın ise 234 km.'si Irak, 656km.'si Türkiye de olmak üzere toplam uzunluğu 890 km.'dir. Körfez Krizi sırasında Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da işletmeye kapatılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Birleşmiş Milletler'in 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararına istinaden, 16 Aralık 1996

¹³ EIA, "Russia", *Country Analysis Briefs*,19 Temmuz 2006,s.7, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Full.html> , 28 Aralık 2006

¹⁴ Rasizade, a.g.e. s.9

¹⁵ Pamir, a.g.e. s.151

tarihinde, sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar işletmeye alınmış olup, altışar aylık dönemler itibariyle petrol sevkiyatına devam edilmektedir.¹⁶

İkinci Körfez savaşından beri bu hat Iraklı direnişçilerin ana hedefi olmakta ve yapılan saldırılar yüzünden zaman zaman kesintilere uğramaktadır. Nominal kapasitesi 1.1 milyon varil/gün ile 500.000 varil/gün arasında olan hatta savaş başladığından beri maksimum akış 750.000 varil/gün olabilmektedir.¹⁷ Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda 2005 yılında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile taşınan ham petrol miktarı 13.166 bin varildir. 2006 yılında ise bu rakam 10.900 bin varil olarak gerçekleşmiştir.¹⁸

Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na, zaman zaman Kerkük-Hayfa (İsrail) Petrol Boru Hattı'nın alternatif olabileceği öne sürülerek bu hattın işletmeye açılması konusu gündeme getirilmektedir. Bu hat son derece eski, yer yer boruların var olmadığı, çalışmayan ve sadece 5 milyon tonluk kapasiteli bir hattır. Özellikle ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi esnasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart tezkeresini onaylamaması üzerine bu hattın tekrar kullanılması gündeme getirilmiştir. Bu hattın işletmeye açılması konusu Türkiye'ye karşı politik bir amaç olarak kullanılmaktadır.¹⁹

2. YAPILMASI PLANLANAN PETROL BORU HATLARI

a. Samsun-Ceyhan Boru Hattı Projesi

İstanbul Boğazı, dünyanın trafiği en yoğun olan boğazlarından birisidir. Türkiye'nin boğazlarından 5500 adedi petrol tankeri olmak üzere yıllık 50.000 adet çeşitli büyüklükteki gemiler geçiş yapmaktadır. Boğazlardan tankerlerle, 2004 rakamlarına göre günde 3.1 milyon varil petrol taşınmaktadır.²⁰ Boğazlardaki petrol tankerlerinin trafiği,

¹⁶ Botaş, (Çevrimiçi) <<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp>>, 28 Aralık 2006

¹⁷ Daniel Fink, "Assessing Turkey's Future As an Energy Transit Country", **Research Notes #11 The Washington Institute For Near East Policy**, 11, July 2006, s.2

¹⁸ Botaş, (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/irak.asp>, 28 Aralık 2006

¹⁹ Necdet Pamir, "Enerji Güvenliği", **Stratejik Analiz**, Şubat 2005, s.57

²⁰ EIA, "World Oil Transit Chokepoints", **Country Analysis Briefs**, 10 Mart 2006, (Çevrimiçi) http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/World_Oil_Transit_Chokepoints/Bosporus_TurkishStraits.html, 02 Ocak 2007

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra artmıştır. CPC'nin tam kapasite ile hizmete girmesinden sonra bu trafiğin daha da artacağı beklenmektedir.

Boğaz trafiğini rahatlatmak için boğazı baypas eden projeler düşünülmektedir. Bu projelerden birisi de Samsun-Ceyhan Boru Hattıdır. Bu proje, %50 ortaklıkla İtalyan Eni Şirketi ile Türk Çalık Enerji şirketi tarafından oluşturulan Trans Anadolu Boru Hattı Şirketi tarafından geliştirilmektedir. İtalyan Eni Şirketi'nin Kazakistan'ın Kaşagan Petrol sahasındaki ortaklıkta %18 yatırımı bulunmaktadır. Samsun Ceyhan Boru Hattı projesinin ana kaynağının da bu petrol olacağı değerlendirilmektedir.²¹ Projeye göre Samsun'dan Kırıkkale'ye uzanan hat, buradan mevcut Kırıkkale-Ceyhan hattına bağlanacaktır. Hattın yaklaşık uzunluğunun 550 km., yıllık taşıma kapasitesinin de 70 milyon ton olacağı öngörülmektedir. Maliyetinin 1.5 milyar dolar olacağı beklenen projenin 2007 yılında inşaatına başlanarak 2010 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Bu hat tamamlandığında, boğazlardaki trafiği %50 oranında azaltması beklenmektedir.²²

Rusya tarafından da boğazları baypas eden bir projeye başlanmıştır. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'la, Bulgaristan'ın Burgaz limanından Yunanistan'ın Dedeğaç limanına kadar uzanan 350 km.lik boru hattı yapılması konusunda 1994 yılında bir protokol imzalanmıştır. Bu alternatifte ham petrol önce Bakü'den Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossisk'e ya da Gürcistan'daki Supsa çıkışına pompalanacak, buradan da tankerlerle Bulgaristan'ın Karadeniz'deki Burgaz limanına gelecektir. Petrol burada bir kez daha pompalanarak Yunanistan'daki Dedeğaç'a gönderilecektir.²³ Projenin hayata geçirilmesi için Rusya'nın Transneft şirketi, Chevron ve Kazakistan devlet petrol şirketinin yetkilileriyle görüşmekte olup, inşa çalışmalarına da başlanmak üzeredir.²⁴

²¹ EIA, "Turkey", **Country Analysis Briefs**, 11 Ocak 2006, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/turkey.html>, 26 Aralık 2006.

²² Neslihan Adanalı, "Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Hatlarının Değerlendirilmesi", **İzmir Ticaret Odası**, Aralık 2006, (Çevrimiçi), <http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/IZTO+Bilgi/E-Haber/07> Ocak 2007

²³ O.Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001,s.119

²⁴ Fink, a.g.e. s.6

İKİNCİ BÖLÜM DOĞAL GAZ BORU HATLARI

1. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin 2000 ve 2004 yılları arasında toplam enerji tüketimi yıllık %1.4 artış göstermiş, doğal gaz bunların içerisinde yıllık %2.8 artış ile birinci sırayı almıştır. Mevcut durumda 2004 'ten bugüne doğal gazın toplam enerji tüketimi içerisindeki payı %24 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının yarısı kendi içerisinde, diğer yarısı ise ithal kanallarla karşılanmaktadır. 2030 yılına ilişkin yapılan tahminlerde, doğal gaz talebinin %50 den %84'e yükseleceği beklenmektedir. Avrupa Birliği'nin halihazırda doğalgaz kaynakları; %46 iç üretimden, %25 Rusya'dan, %15 Norveç'ten ve %14 eşit ağırlıklı olarak Kuzey Afrika, Nijerya ve Orta Doğu 'dan ithal edilmektedir. Sınırlı AB doğal gaz kaynaklarının 20 yıllık periyot içerisinde %50 düşüş göstereceği ve 2005 yılı senaryosuna göre 2030'da ithalatın ikiye katlanarak 275 milyar m³ den yıllık 535 milyar m³ e çıkacağı beklenmektedir.²⁵

Avrupa Birliği, Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Akdeniz için çok iyi bir doğal gaz pazarıdır. Bu bölgelerde bulunan doğal gaz rezervleri, Rusya'nın rezervleri dikkate alındığında (Tablo-4) bir alternatif olmasa da Avrupa'nın doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından önem taşımaktadır.

İspatlanmış Rezervler Trilyon m ³	1985	1995	2004	2005
Azerbaycan	-	-	1,37	1,37
Kazakistan	-	-	3	3
Türkmenistan	-	-	2,9	2,9
Özbekistan	-	-	1,86	1,85
İran	13,99	19,35	26,74	26,74
Rusya	-	-	47,8	47,82

Tablo – 4: Bölgedeki Ülkelerin İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006

²⁵ Commission Of The European Communities, **Commission Staff Working Document**, Brussels, XXX, SEC(2006) 317/2, s.7-10,27.

Avrupa Birliği'nin bölgesel gaz pazarları, perspektif açıdan 20-25 yıl için sorunsuz görünmektedir. Rusya'nın büyük gaz rezervleri yanında, Norveç, Kuzey Afrika, Nijerya, Orta Doğu ve Hazar Bölgesinin sahip olduğu gaz rezervleri geliştirilmekte veya pazarlanmayı beklemektedir. Kasım 2004 yılında Bakü'de Avrupa Birliği Komisyonu ile Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, İran(Gözlemci olarak), Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Ukrayna, Özbekistan hükümetleriyle yapılan Bakanlık Konferansı'nda, Karadeniz ve Hazar Denizi enerji pazarının Avrupa enerji pazarına entegrasyonu için yeni bir işbirliği başlatılmıştır. AB için bunun asıl hedefi Hazar petrol ve doğal gazını Rusya üzerinden ya da İran ve Türkiye gibi diğer alternatif ülkelerin üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırmaktır.²⁶

Avrupa Komisyonu, enerji kaynaklarını yapılacak boru hatları ile çeşitlendirmek amacıyla Trans Avrupa Enerji Hatları (TEN) adlı bir proje yürütmektedir. Komisyonun bunu yapmaktaki asıl amacı öncelik verilen boru hatlarına politik ve mali destek sağlamaktır. Komisyon, Avrupa Birliği'nin enerji yatırımlarının %20 sinin bu hatlara ayrılmasını önermektedir.²⁷ Doğal gaz altyapısına 20 yıl için yapılacak olan yatırım yaklaşık 100 milyar avro olarak tahmin edilmektedir. Bunun içerisinde boru hatları ve LNG projeleri için yapılacak yatırımların ise 23 milyar avro civarında olacağı beklenmektedir.²⁸

Farklı ulusal ve bölgesel pazarların, Avrupa'ya, boru hatlarının uzatılması ile sağlanacak kaynak çeşitliliği, AB için en önemli kaynak güvenliğini oluşturacaktır. TEN projeleri kapsamında beş ila on yıllık periyotlar içerisinde ilave ithalat kapasiteleri sağlayacak projeler mevcuttur. Bunlar;

- Norveç-İngiltere boru hattı,
- Baltık Boru Hattı,
- İtalya, İspanya, İngiltere ve muhtemel diğer üye ülkelere yapılması planlanan LNG terminalleri,

²⁶ Commission Of The European Communities, a.g.e. s.27

²⁷ Gareth, a.g.e.s.36

²⁸ Commission Of The European Communities, a.g.e. s.16.

- Nabucco Projesi,
- Trans–Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi;²⁹

Bu beş projeden Nabucco Projesi ve Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Türkiye'yi de içine alan projelerdir. Nabucco projesi, AB Komisyonu'nda onay aşamasında olan projedir.

2. Rusya

Rusya, doğal gaz rezervleri sıralamasında birincidir ve kendisine en yakın olan İran'ın sahip olduğu rezervlerin iki katına sahiptir (Tablo-4). Ancak Rusya'nın eskiyen tesisleri, devlet düzenlemeleri, Gazprom'un şirketler üzerindeki tekeli tutumu ve yeterli boru hatlarının olmayışı yüzünden doğal gaz ihracatı sektöre uğramaktadır.³⁰ Rusya kendi rezervlerinin yanında Hazar Bölgesi'nin rezervlerine de büyük bir hassasiyet ve ilgi duymaktadır. Rus hükümeti ve şirketleri bu ilgilerini değişik metotlarla uygulamaya koymaktadır. Rusya'nın doğal gaz tekeline sahip şirketi Gazprom, Türkmenistan'ın doğal gazının neredeyse tamamını satın almaktadır. Hazar'ın petrol ve doğal gazının çok büyük bölümü de Rusya üzerindeki boru hatları, limanlar ve demiryolları ile ihraç edilmektedir.³¹

Rusya doğal gaz ihracatında pazarını genişletmeye çalışmaktadır. Türkiye, Japonya ve diğer Asya ülkeleri gibi Avrupa Birliği'nin de artan doğal gaz talebini karşılamak istemektedir. Doğal gaz üretim hızı, önceki yıllara göre en az gelişen ülke Rusya'dır (Tablo-5). Rusya Enerji Bakanlığı büyümenin çok düşük oranda gerçekleşmesini istemektedir. Bunun nedeni boru hatlarının yeterli olmayışı ve doğal gazın satış fiyatını yükseltmek istemesidir. Rusya, 2006 yılının içerisinde, sattığı doğal gazın fiyatında çok büyük artışlar yapmıştır. 2006 yılının başında Ukrayna ile çıkan fiyat konusundaki anlaşmazlık yüzünden Rusya, doğal gaz akışını kesmiştir. Bu durum, Rusya'dan aldığı doğal gazı, Ukrayna üzerinden sağlayan Avrupa

²⁹Commission Of The European Communities, a.g.e. s.25

³⁰ EIA, "Russia", **Country Analysis Briefs**,19 Temmuz 2006,s.9, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Full.html> , 28 Aralık 2006

³¹ Gawdat Bahgat, "Central Asia and Energy Security", **Assian Affairs**, Vol 37, No.1, Mart 2006, s.13

ülkelerini olumsuz etkilemiştir.³² Yakın zamanda The New York Times gazetesinin Andrew E. Kramer 'e ait "Ruslar, Komşu Ülkenin Doğalgaz İçin Ödediği Fiyatı İkiye Katladı" başlıklı haberinde, Gazprom'un Gürcistan'a doğal gaz tedarikinin devamına, ancak fiyatın iki katına çıkartılmasına karar verdiğini bildirmiştir. ³³ Bu artıştan yakın zaman önce Gürcistan ve Rusya arasında ortaya çıkan sürtüşme³⁴ düşünülürse Rusya'nın bu bağımlılığı politik bir güç olarak da kullanmakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

Doğal Gaz Üretimi Milyar m ³	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2004 2005 Farkı %
Azerbaycan	6,2	5,9	5,6	5,2	5,6	5,3	5,2	4,8	4,8	4,7	5,3	13,9
Kazakistan	5,5	6,1	7,6	7,4	9,3	10,8	10,8	10,6	12,9	20,6	23,5	14,2
Türkmenistan	30,1	32,8	16,1	12,4	21,3	43,8	47,9	49,9	55,1	54,6	58,8	7,9
Özbekistan	45,3	45,7	47,8	51,1	51,9	52,6	53,5	53,8	53,6	55,8	55,7	-
İran	35,3	39,0	47,0	50	56,4	60,2	66	75	81,5	84,9	87,0	2,8
Rusya	555,4	561,1	532,6	551,3	551	545	542,4	555,4	578,6	591	598	1,5

Tablo -5: Bölgedeki Ülkelerin Doğal Gaz Üretimleri
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006

3. İran

İran'ın 1998 yılına kadar ürettiği doğal gaz miktarı ile tükettiği miktar aşağı yukarı eşittir. (Tablo-6) Bu tarihten sonra tükettiği doğal gaz miktarı ürettiği miktardan biraz fazladır. İran, Türkmenistan'dan doğal gaz satın alarak kendi iç ihtiyacında kullanmakta, kendi doğal gazını da Türkiye'ye ihraç etmektedir. Fakat ihraç ettiği gaz miktarı

³² EIA, a.y. s.11

³³ Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Dış basından başlıklar, "İran Basını", 29 Aralık 2006, (Çevrimiçi) www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/db-guncelturkiye/2006/12/29x12x2006.htm, 03 Ocak 2007.

³⁴ Sürtüşme Ekim 2006'da Gürcistan'ın 4 askeri istihbarat subayını casusluk yapmakla suçlayarak tutuklaması ve Rus Askeri Karargahını polis kuvvetleriyle kuşatmasıyla başlamıştır. Gürcistan subayları Rusya'ya gönderdiğinde ise Rusya buna 700 göçmen Gürcü işçiyi sınır dışı etmekle karşılık vermiştir. CSIS Strategy Report, "The Collapse of Russian-Georgian Relations"

sahip olduğu rezerve göre oldukça azdır. Bunun en önemli nedenlerinden biri doğal gazını Avrupa pazarlarına taşıyacak boru hattının olmayışıdır.³⁵

Milyar m ³	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Üretim	35,3	39,0	47,0	50	56,4	60,2	66	75	81,5	84,9	87,0
Tüketim	35,2	38,9	47,1	51,8	58,4	62,9	70,2	79,2	82,9	86,5	88,5

Tablo -6: İran'ın Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Durumu

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2006

Pakistan ve Hindistan arasındaki gerilim İran-Pakistan-Hindistan arasına yapılabilecek boru hattının şansını düşürürken, Hindistan'a deniz yoluyla yapılacak bağlantının maliyeti de çok fazla tutmaktadır. Avrupa'ya, İran, Ermenistan, Karadeniz ve Ukrayna üzerinden yapılabilecek bir hattın da yine çok maliyetli olacağı değerlendirilmektedir. Bütün bunlar düşünüldüğünde İran'ın Avrupa'ya boru hatları ile ulaşabileceği en iyi yol Türkiye olarak değerlendirilmektedir.³⁶ Nabucco projesi, AB'nin İran'dan gelecek doğal gazı da hatta dahil edeceği İran için Türkiye'nin önemi artırmaktadır.

4. Türkiye

Türkiye, doğal gaz alımında büyük ölçüde Rusya ve İran'a bağımlıdır. Rusya'dan arz edilen doğal gaz miktarı, toplam arzın yaklaşık %65'ini, İran'dan arz edilen ise yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. (Tablo-7)

milyon m ³	Rusya Fed.	Mavi Akım	İran	Cezayir	Nijerya	TPAO	Toplam
2004	11,106	3,238	3,558	3,237	1,034	-	22,173
2005	12,857	4,969	4,322	3,786	1,013	138	27,167
2006	10,877	6,388	5,452	3,722	1,044	68	27,550

Tablo -7: Yıllar İtibarıyla Doğal Gaz ve LNG Alım Miktarları

Kaynak: Botas, http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp

³⁵ Havva Çaha, "Asya ve Avrupayı Birbirine Bağlayan Enerji Koridorunda Türkiye'nin Yeri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7,25, Mayıs-Temmuz 2005, s.22-23.

³⁶ Gareth, a.g.e. s.30.

ORTA ASYA İLE HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT VE PLANLANAN YENİ BORU HATLARININ
TÜRKİYE'NİN ENERJİ KORİDORU OLMASINA ETKİLERİ

Türkiye, gerek yurt içi talebini karşılamak, gerekse de Avrupa'ya belli bir kar marjı ile doğal gaz satabileceğini düşünerek yüksek miktarlarda doğal gaz bağlantısı yapmıştır.³⁷ Türkiye'nin yapmış olduğu bu anlaşmalar Tablo-8'de topluca gösterilmektedir.

Mevcut Anlaşmalar	Miktar Plato m/yıl (m/yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Başlama Tarihi
Rusya Fed. Batı	6	14 Şubat 1986	25	Haziran 1987
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Ağustos 1994
Nijerya (LNG)	1.2	9 Kasım 1995	22	Kasım 1999
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Aralık 2001
Mavi Akım	16	15 Aralık 1997	25	Şubat 2003
Rusya Fed. Batı	8	18 Şubat 1998	23	Mart 1998
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	Askıda
Azerbaycan	6.6	12 Mart 2001	15	2007

Tablo-8: Doğal Gaz alım Anlaşmaları
Kaynak: Botaş, Yıllık Rapor 2004

BOTAŞ tarafından yapılan değerlendirmeye göre 2010 yılına kadar yapılan anlaşmalarda doğal gaz arz ve talebi arasında fazla miktarda doğal gaz bulunmaktadır. Bu senaryoya göre arz ve talep arasında çıkan fark Tablo-9'da gösterilmektedir. Türkiye, Rusya ve İran'la yaptığı doğal gaz alım kontratlarında "al veya öde" maddesi uyarınca kullanmadığı doğal gazı, kullanmasa da ödemek zorunda kalmaktadır. Ayrıca yapılan kontratta, satılan doğal gazın üçüncü bir ülkeye tarafların rızası olmadan tekrar pazarlanamaması da Türkiye'ye çok büyük ekonomik kayıplar getirebilecektir.³⁸ Doğal gaz ithalat birim fiyatları gizli olmasına rağmen bilindiği kadarıyla ortalama 250

³⁷IEA, "World Energy Outlook 2004", s.157

³⁸ Çaha, a.g.e. s21-36

ORTA ASYA İLE HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT VE PLANLANAN YENİ BORU HATLARININ
TÜRKİYE'NİN ENERJİ KORİDORU OLMASINA ETKİLERİ

dolar/1000 metreküp olarak hesaplama yapılırsa, Türkiye'nin yıllık zararı ortalama 2 milyar doları bulabilecektir.

Arz Miktarı (milyon m ³)	2007	2008	2009	2010	2015	2020
Rusya Federasyonu	6000	6000	6000	6000	0	0
Rusya Fed.(İlave Batı)	8000	8000	8000	8000	8000	8000
Rusya Fed.(Karadeniz)	10000	12000	14000	16000	16000	16000
Cezayir	4444	4444	4444	4444	0	0
Nijerya	1338	1338	1338	1338	1338	1338
İran	9556	9556	9556	9556	9556	9556
Azerbaycan	2000	3000	5000	6600	6600	6600
Türkmenistan	0	0	0	0	0	0
Toplam (Ödenecek Miktar)	40638	43587	47519	51058	40791	40791
İhtiyaç duyulan Miktar	32780	35167	39037	44034	54353	63205
Aradaki Fark	7858	8420	8482	7024	-13562	-22414

Tablo-9: Türkiye'nin Kontrata Bağlı Doğal Gaz Arz Miktarı

Kaynak: Botaş (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_arztaleb_sen.asp>, 25 Aralık 2006

5. MEVCUT DOĞAL GAZ BORU HATLARI

a. Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Rusya, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dan geçerek Türkiye'ye ulaşan hat 842 km uzunluğundadır. 14 Şubat 1986 tarihinde Ankara'da BOTAŞ ile Soyuzgazexport arasında 25 yıl süreli doğal gaz alım satım anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında 1987 yılından itibaren artan miktarlarda doğal gaz alımı başlamış olup, 1993'te

maksimum miktar olan yıllık 6 milyar m³'e ulaşmıştır.³⁹ 18 Şubat 1998'de Rusya'nın Turusgaz şirketi ile yapılan anlaşma ile hattın kapasitesi artırılmış, yılda 8 milyar m³ olmak üzere 23 yıllık anlaşma imzalanmıştır. Hattın yapılan ilave kapasite artırımı ile 1999'dan itibaren toplam alınan doğal gaz miktarı artmış, 2005 yılında 12.857 milyon m³'e kadar yükselmiştir.⁴⁰

b. Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) Doğal Gaz Boru Hattı

Mavi Akım projesi kapsamında Türkiye 2003 yılından bu yana hattan doğal gaz sağlamaktadır. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) tarafından, Rusya Federasyonu'ndan alınacak yıllık 16 milyar m³ ilave doğal gazın, Karadeniz'in tabanından Türkiye'ye taşınabilmesi amacıyla, 15 Aralık 1997'de Rusya Federasyonu ile 25 yıl süreli doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Toplam uzunluğu 1265 km olan hat üç ana bölümden oluşmaktadır. Rusya kara bölümü İzobilnoye-Djubga arasında 56 inç (142 cm) çapında 307 km ve 48 inç (122 cm) çapında 65 km uzunluğundaki boru hattı sistemidir. Karadeniz geçişi olarak, Djubga-Samsun arasında yaklaşık 392 km. uzunluğunda 24 inç (60 cm) çapında paralel 2 ayrı hat ve Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48 inç (122 cm) çapında ve 501 km. uzunluğunda olan boru hattı sistemidir. Boru hattının Karadeniz bölümü dünyada 2150 m derinliğe döşenen ilk boru hattı özelliği taşımaktadır. İnşaatin tamamlanmasının ardından boru hattı Aralık 2002'de düzenlenen tören ve teslim protokolü ile faaliyete geçirilmiştir. Hattan ilk gaz Şubat 2003'te Türkiye'ye ulaşmıştır.⁴¹

Türkiye'nin Mavi Akım projesine öncelik vermesi, öngörülenden daha sınırlı olan Türkiye doğal gaz pazarının Rusya'nın doğal gazı ile doyuma ulaşmasına, Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak'tan alınabilecek alternatif doğal gazın ertelenmesine ve alınabilecek miktarların kısıtlanmasına neden olmuştur.⁴² Ayrıca anlaşmalarda bulunan şartlar Türkiye'yi ekonomik yönden sıkıntıya sokmaktadır. Rusya, mevcut doğal gaz alım anlaşmalarındaki fiyat veya "al yada öde" koşulunda

³⁹ Botaş, *Yıllık Rapor 2004*, s.32

⁴⁰ Botaş,(Çevrimiçi),<http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/rusya.asp>, 25 Aralık 2006

⁴¹ Botaş,(Çevrimiçi), http://www.botas.gov.tr/yatirim/yatirim_a.asp, 28 Aralık 2006

⁴² Pamir,*a.g.e.* 126-127

kolaylıklar yapılması karşılığında Tuz Gölü'nün altına yapılması planlanan doğal gaz deposunu inşa etmeyi, büyük illerin doğal gaz dağıtım haklarının BOTAŞ'ın her yıl bir bölümünü devretmesi gereken gaz alım kontratlarının kendi şirketlerine verilmesini, Mavi Akım hattının İsrail'e uzatılmasını, Avrupa'ya gitmesi planlanan ek doğal gazın Türkiye üzerinden yine kendileri tarafından sağlanmasını talep etmektedir.⁴³

c. Türkiye-İran Doğal Gaz Boru Hattı

İran'la 8 Ağustos 1996 tarihinde yılda 10 milyar m³ olmak üzere 25 yıl süreli doğal gaz alım anlaşması imzalanmıştır. Uzunluğu yaklaşık 1491 km. olan boru hattından Aralık 2001 ayından itibaren doğal gaz alınmaya başlanmıştır.⁴⁴

İran, iç talebini karşılayamaması nedeniyle 03 Ocak 2007'de Türkiye'ye doğal gaz akışını durdurduğunu bildirmiştir.⁴⁵ İran'dan aldığı doğal gazın kesilmesi, toplam doğal gaz talebinin %29'unu İran'dan sağlayan Türkiye için çok büyük kayıp olabilmektedir. İran'ın Aftab-e Yazd gazetesinin "Türk Basını İran'ı Eleştirdi" başlıklı haberinde, Türk ve İran resmi yetkililerinin, havanın soğumasının İran doğal gazının Türkiye'ye ihraç edilmesinde yaşanan düşüşün sebebi olduğunu belirtmelerine rağmen, bazı Türk gazetelerinin doğal gazın, İran'ın elinde bir silah olduğunu ve bu silahı Ankara'nın, İran'a karşı izlediği stratejik politikalarını etkilemek amacıyla kullandığını iddia ettiği dile getirilmektedir.⁴⁶ İran doğal gaz kesintisini 7 Ocak 2007'de sona erdirdiğini duyurmuştur.⁴⁷ Ancak son dönemde Rusya'nın, Belarus (Beyaz Rusya) ve Gürcistan'a yaptığı kesintiler dikkate alınırsa, İran'ın da

⁴³ Pamir, a.g.e. s.157

⁴⁴ Botaş, Yıllık Rapor 2004, s.36

⁴⁵ Anadolu Aansı, "İran Doğal Gaz Akışını Durdurdu", 03 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://www.anadolujansi.com.tr/>, 03 Ocak 2006

⁴⁶ Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Dış basından başlıklar, "ABD Basını", 24 Aralık 2006, (Çevrimiçi) www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/db-guncelturkiye/2006/12/24x12x2006.htm, 03 Ocak 2007

⁴⁷ Anadolu Ajansı, "İran'dan Doğal Gaz Akışı Yeniden Başladı", 08 Ocak 2007 (Çevrimiçi) <http://www.anadolujansi.com.tr/index.php?>, 09 Ocak 2007

Rusya gibi politik bir güç elde etmek için bu tür işaretler vermesi söz konusu olabilir.

ç. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı

Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz şebekelerinin birleştirilmesi ve Güney Avrupa Gaz Ringi'nin gerçekleştirilmesi kapsamında başlatılan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı ile Hazar Bölgesi, Ortadoğu ve Türkiye'ye diğer kaynaklardan sağlanacak doğal gazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin sponsorluğunda 1996'da Avrupa'ya Devletler arası Petrol ve Gaz Ulaştırma Programı (INOGATE) kurulmuştur. Programın amacı yapılacak yeni stratejik boru hatlarına yatırımları desteklemek ve mevcut olan boru hatlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı da INOGATE'in bir parçası olarak Temmuz 2000'de Brüksel'de başlatılmıştır.⁴⁸

Projenin fizibilite ile mühendislik çalışmalarının tamamlanmasının ardından. 23 Aralık 2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir törenle doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Buna göre 750 milyon metreküp ile başlayacak taşıma miktarı 2012 yılında 11 milyar metreküpe ulaşacaktır. Bu miktarın üç milyar metreküpünün Yunanistan'a, sekiz milyar m³ İtalya'ya taşınması öngörülmektedir.⁴⁹ Türkiye sınırları içerisinde Karacabey'den başlayacak boru hattının uzunluğu, 211 km. Türkiye'de olmak üzere, yaklaşık 300 km. olacak. 17 km.lik bölümü Marmara Denizi'nin altından geçtikten sonra İpsala sınır noktasından Yunanistan'a giriş yaparak Gümölcine, Komotini'de sona erecektir.⁵⁰

Boru hattının Yunanistan'dan sonra İtalya'ya uzatılması ile ilgili çalışmalar da başlatılmış bulunmaktadır. Konu ile ilgili olarak İtalyan-

⁴⁸ Gareth, a.g.e. s.36

⁴⁹ Botaş,(Çevrimiçi), www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp, 26 Aralık 2006

⁵⁰ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Basın Merkezi, "Türkiye – Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Temeli Atılıyor", (Çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/basin.htm>, 28 Aralık 2006

Edison Gas ve DEPA bir anlaşma imzalamışlardır. Projeye finansal destek sağlanması amacı ile AB TEN programı fonuna yapılan başvuru kabul edilmiştir. Projenin ön fizibilite çalışmaları tamamlanmış olup, fizibilite çalışmasının ihalesine Edison Gas ve DEPA tarafından çıkmıştır.⁵¹ Türkiye- Yunanistan DGBH projesi kapsamında imzalanan doğal gaz alım-satım anlaşması, projenin İtalya bağlantısı için önemli bir aşamadır. Böylelikle Türkiye-Yunanistan DGBH Projesi, Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi'ne dönüşebilecektir.

6. YAPILMAKTA OLAN DOĞAL GAZ BORU HATLARI

a. Azerbaycan–Türkiye (Şahdeniz) Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Bu proje ile Azerbaycan gazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. Diğer adı Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) olan konsorsiyumda, İngiltere'nin BP %25.5, Norveç'in Statoil %25.5, Azerbaycan'ın Socar %10, Rusya–İtalya ortak şirketi LukAgip %10, İran'ın Nico %10, Fransa'nın Total %10 ve Türkiye'nin TPAO %9 şirketleri yer almaktadır.⁵²

Ekim 2000'de başlayan Azerbaycan'dan doğal gaz teminine yönelik müzakereler sonucunda, 12 Mart 2001 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Azerbaycan Başbakan Yardımcısı tarafından Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin hükümetler arası anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden aynı tarihte BOTAŞ ve SOCAR arasında Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi imzalanmıştır. 15 yıl süreli doğal gaz alım anlaşması, alımların 2 milyar m³ ile başlamasını ve plato periyotta 6.6 Milyar m³/yıla ulaşmasını öngörmektedir. Söz konusu alım-satım kontratı şartları uyarınca, doğal gazın teslim noktası Türkiye-Gürcistan sınırındır. Hattın Türkiye topraklarında kalan kısmının yapım ve işletme sorumluluğu BOTAŞ' a ait olup, Azerbaycan topraklarından başlayarak Türkiye-Gürcistan sınırına kadar yapılacak kısmın yapım ve işletme sorumluluğu da SOCAR-Azerbaycan'a aittir. Azerbaycan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin Türkiye kısmı ile ilgili olarak,

⁵¹ Botaş, a.y.

⁵² EIA, "Caspian Sea", **Country Analysis Briefs**,18 Mayıs 2006,s.6, (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian/Full.html> , 28 Aralık 2006

Azerbaycan' dan alınacak olan doğal gazın Gürcistan-Türkiye sınırından Doğu Anadolu İletim Hattı' na 225 km.'lik bir hat yapılarak bağlantı noktası olan Erzurum - Horasan' a kadar taşınması planlanmaktadır.⁵³

Bu hat Türkiye'nin doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesi ve Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılması açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu projede alınacak gazın diğer ülkelere de satılabilecek olması Türkiye'nin uzun dönemde satıcı bir ülke konumuna gelmesini de sağlayabilecektir.

Doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışan Gürcistan, bu hattın tamamlanmasına büyük önem vermektedir. Rusya'dan yüksek fiyatta aldığı doğal gaz miktarını azaltmaya çalışan Gürcistan'a, Azerbaycan 11 Ocak 2007'den itibaren karayolu ile doğal gaz ihraç etmeye başlamıştır. Şubat ayının sonundan itibaren de Şahdeniz hattından Gürcistan'a doğal gaz pompalanmasına başlanacağı bildirilmektedir.⁵⁴

7. PROJE HALİNDE OLAN DOĞAL GAZ BORU HATLARI

a. Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (NABUCCO PROJESİ)

Çeşitli uluslararası kuruluşlarca gerçekleştirilen projeksiyonlara göre, Türkiye üzerinden Avrupa'ya artan miktarlarda Hazar ve Ortadoğu gazı taşınacak, bu miktar 2010'lu yıllardan başlamak üzere özellikle 2020'lerde oldukça büyük miktarlara ulaşacaktır. Bu kapsamda geliştirilen yeni bir proje ile Bulgaristan'dan başlayıp Romanya ve Macaristan güzergahını izleyerek Avusturya'ya ulaşılması planlanmaktadır. Nabucco Projesi ile Türkiye'den Avrupa'ya 110 milyar m³ gaz pompalanacağı öngörülmektedir.⁵⁵

Proje ile Bulgaristan'ın Bulgargaz, Romanya'nın Transgaz, Macaristan'ın MOL ve Avusturya'nın OMV Gas firmaları ile ortaklaşa

⁵³ Botaş,(Çevrimiçi) < <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/azerbaycan.asp>>, 28 Aralık 2006

⁵⁴ Eric Watkins, "Azerigaz Starts Gas Exports to Georgia", *Oil and Gas Journal*, 15 Ocak 2006

⁵⁵ T.C.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "AB nin Enerji Köprüsü Türkiye", 27 Haziran 2006, (Çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/>, 03 Ocak 2007

çalışmalar yürütülmektedir. AB TEN programı fonundan fizibilite için hibe kredi almak amacıyla OMV Gas tarafından başvuru yapılmış ve 15 Temmuz 2003 tarihinde fizibilite çalışmasının yarısının TEN fonundan karşılanması şeklinde karar alınmıştır. TEN'in bu proje için öngördüğü finansman 4.8 milyar avrodur.⁵⁶ 1760 mil uzunluğundaki projenin 2008 yılında başlanıp 2011 yılının sonunda tamamlanacağı öngörülmektedir.⁵⁷

Avusturya'ya ulaşacak güzergah ile ilk etapta Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti gibi yeniden yapılanan ekonomilerin gaz ihtiyacı karşılanıp, diğer ülkelerin gaz talep gelişimlerine göre takip eden yıllarda Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden faydalanılarak Batı Avrupa'ya ulaşılması planlanmaktadır. AB ülkelerinin sona erecek gaz kontratlarının yerini Türkiye üzerinden taşınacak gazla ilgili anlaşmalar alabileceği gibi, AB'nin hedeflemiş olduğu serbest gaz piyasası koşulları oluştuğunda, Avusturya dahil söz konusu ülkelerin devam eden alım kontratları, rekabetçi fiyat koşulları dahilinde Hazar ve Orta Doğu bölgesindeki gaz kaynakları ile yer değiştirebilecektir.⁵⁸

Nabucco Projesi'nin 2010-2030 yılları arasında Avrupa gaz pazarında ulaşabileceği paya ilişkin pazar araştırması ve yaklaşık maliyet hesabına ait ekonomik modelleme çalışması Boston Consulting Group (BCG) tarafından Temmuz 2003 tarihinde tamamlanmıştır. BCG çalışmasına göre Hazar ve Orta Doğu'da üretilen gazın Avrupa'da 2020 yılı itibari ile 25 milyar m³'lük bir pazar payına ulaşabileceği sonucuna varılmıştır.⁵⁹

Projenin pazar ve modelleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından, teknik fizibilite çalışmaları başlatılmıştır. 28 Haziran 2005 günü projeye ortak olan şirketler Viyana'da gerçekleştirdikleri Nabucco Çalışma Şirketi Genel Kurul Toplantısı'nda "Ortak Girişim Anlaşması"

⁵⁶ List of Projects Financed Through TEN Programme in 1995-2005,(Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/ten/energy/documentation/index_en.htm, 04 Ocak 2006

⁵⁷ EIA,"İran", **Country Analysis Briefs**, 28 Ağustos 2006, s.2,(Çevrimiçi)
<http://www.eia.doe.gov/cabs/Iran/Full.html> , 25 Aralık 2006

⁵⁸ Botaş, (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/bulgaristan.asp> , 28 Aralık 2006

⁵⁹ Botaş, "Yıllık Rapor 2004", s.66

imzalamışlardır. Bu anlaşma taraf şirketler arasındaki işbirliğinin tüm hukuki yönlerini düzenlemektedir. Proje ortaklarınca Haziran 2004 tarihinde Nabucco Company Pipeline Study Ltd. Şirketi, Nabucco Gas Pipeline International Ltd. adı ile yeniden yapılandırılarak, amaç ve görev kapsamı genişletilmektedir.⁶⁰

b. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Türkmenistan doğal gazının elverişli bir güzergahtan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihracı konusundaki çalışmalar 1991 yılı sonu itibarıyla başlatılmıştır. 1991'den bu yana, iki ülke arasında, projenin gerçekleştirilmesine yönelik Mutabakat Zaptı, Protokol ve Anlaşma olmak üzere çeşitli akitler imzalanmıştır. Türkmenistan'da üretilecek doğal gazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan proje kapsamındaki ilk önemli anlaşma, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında Ankara'da imzalanan anlaşmadır. Bu proje ile Türkmenistan'dan Türkiye'ye 16 milyar m³/yıl ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya 14 milyar m³/yıl olmak üzere toplam 30 milyar m³/yıl doğal gazın taşınması öngörülmektedir. 30 yıl süreli söz konusu anlaşmaya göre, gaz teslimatların 2002-2004 döneminde başlaması öngörülmüştür. Anlaşmaya göre, doğal gaz, Türkmenistan'dan Türkiye-Gürcistan sınırında teslim alınacaktır. Ayrıca, doğal gazı taşıyacak ve Türkmenistan'dan başlayarak Gürcistan sınırına ulaşacak boru hattının bu noktaya kadar yaptırılması ve işletilmesi sorumluluğu tümüyle Türkmenistan tarafına aittir. Boru hattının Türkiye topraklarındaki yapım ve işletimi ise Türkiye'ye aittir. BOTAŞ, özellikle İran hattının çapını 40'inç (100 cm'den) 48'inç (122 cm'ye) çıkararak ve bununla ilgili anlaşmaları imzalayıp inşaatlarına başlanmasını sağlayarak, Türkiye sınırları içinde inşa edilmesi gereken boru hatları için mühendislik, tedarik ve inşaat sözleşmelerinin imzalanması yükümlülüğünün büyük bir bölümünü yerine getirmiş bulunmaktadır.

⁶⁰ T.C.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Basın Merkezi, "Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesinde Ortak Girişim Anlaşması İmzalandı", (Çevrimiçi) <http://www.enerji.gov.tr/basin.htm> , 28 Aralık 2006

29 Ekim 1998 tarihinde imzalanan anlaşmadaki ulusal prosedürlerin yerine getirilmesi yükümlülüklerinin tümü Türkiye tarafından tamamlanmıştır.⁶¹

Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Türkiye'ye kimin doğal gaz sağlayacağı konusunda çıkan rekabet ve Hazar'daki anlaşmazlıklarından dolayı Hazar Geçişli Türkmenistan Projesi engellenmektedir. Proje aynı zamanda Türkiye'ye doğal gaz sağlayan İran ve Rusya tarafından da engellenmeye çalışılmaktadır. ABD, Rusya ve İran'ı bypass eden bu projeye destek vermektedir. Ancak bunu somutlaştırmadığı için Türkmenistan Devlet Başkanı ABD'ye tavır alarak 2000 yılında Rusya ile 30 yıllık bir doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla Gazprom, Rusya üzerindeki doğal gaz boru hattı ile Türkmenistan'ın ürettiği doğal gazın neredeyse tamamını satın almaktadır.⁶² Tamamen Rusya'ya bağımlı olan ihracat altyapısı, Türkmenistan doğal gazının uluslararası fiyatlardan çok daha düşük fiyatla Rusya'ya satılmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı Rusya da Türkmenistan doğal gazının alternatif yollardan ihracını ve kendi pazarını paylaşmasını önlemek istemektedir.⁶³

Bir diğer sorun ise Hazar'ın statüsüdür. Konuyla ilgili olarak değişik çözüm alternatifleri olsa da, bölgeye kıyıdaş beş ülke arasında henüz tam bir çözüm bulunamamıştır. Konuyla ilgili en son 1998 yılında Rusya ve Kazakistan arasında yapılan deniz yataklarının orta hat çizgisine göre bölünerek kullanımına imkan veren anlaşma, daha sonra 2001 yılında Rusya-Azerbaycan arasında da imzalanmıştır. Ancak, Hazar'a kıyıdaş diğer iki ülke, Türkmenistan ve İran, ikili anlaşmalarla yapılan bu paylaşımına karşı çıkmışlardır. İran, Hazar'dan elde edilecek tüm mineral kaynaklarının beş ülke arasında eşit paylaşımını istemektedir. Fakat son yıllarda bu yaklaşımında kendisine destek bulamamaktadır. Çünkü İran'ın Hazar'daki kıyıları diğer ülkelere oranla çok daha az petrol ve doğal gaz bulundurmaktadır.⁶⁴ Hazar'ın bu

⁶¹ Botaş,(Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/hazar.asp>,26 Aralık 2006

⁶² Rasizade, a.g.e.,s.13-14

⁶³ Pamir, a.g.e. s.155

⁶⁴ Bahgat, a.g.e., s.5

açıdan çözümsüz bırakılması Hazar'ın altından yapılacak boru hattı projesine bir engel oluşturmaktadır.

c. Türkiye–Mısır Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Doğal gaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve doğal gaz arz açığının bir kısmının Mısır'dan sağlanacak doğal gaz ile karşılanması amacıyla geliştirilen bu proje ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. 2 Şubat 2000 tarihinde Ankara'da iki ülkenin ilgili bakanları arasında imzalanan petrol ve doğal gaz işbirliğine ilişkin bir protokolda, taraflar Mısır'dan Türkiye'ye, Akdeniz geçişli bir hatla, yılda 4 Milyar m³ doğal gaz ihracı konusunda niyet beyanında bulunmuşlardır. 2 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4646 sayılı yeni Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nun Geçici 4'üncü Maddesi'ne göre; kanunun yürürlük tarihinden sonra Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından yapılacak arz-talep dengesi çalışmaları sonucunda bir arz açığı saptanması durumunda, bu proje ile ilgili anlaşma sonuçlandırılacaktır. 17 Mart 2004 tarihinde, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve Mısır Petrol Bakanı arasında; Türkiye'ye gaz ithalatı ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz iletimi hususlarında çerçeve anlaşma imzalanmıştır.⁶⁵ Anlaşmanın sonuçlandırılması arz açığına bağlı olduğuna göre bunun ancak 2015'ten sonra mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. (Tablo-7)

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni olarak inşa edilen ve devreye sokulan boru hatlarının neredeyse tamamı yine Rusya Federasyonu topraklarından geçmektedir. Eski egemenliğini büyük oranda sürdürebilmesinin önemli bir aracı olan boru hatlarının Rusya tarafından çok etkin kullanıldığı ve buna karşın ABD'nin çoklu boru hatları stratejisinin bu süreçte eylemden çok söylem düzeyinde kaldığı görülmektedir. ABD'nin büyük desteği ile gerçekleştirilen BTC, bundan sonraki periyotta, çoklu boru hatları stratejisinin somut olarak hayata geçirilmesinin ilk işareti olarak değerlendirilebilir. BTC, ister kar marjı

⁶⁵ Botaş, (Çevrimiçi) <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/misir.asp>, 28 Aralık 2006

ile isterse de politik amaçla yapılmış olsun, Türkiye için enerji koridoru olmasında önemli bir adımdır. Rusya'nın boru hatları ile bölgede sağladığı politik gücünü muhafaza etmesine karşın, ABD'nin çoklu boru hatları stratejisi arasında geçen mücadelede uzunca bir dönemde de Türkiye, coğrafi avantajından dolayı büyük kazanımlar elde edebilecek gözükmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve doğu-batı enerji koridoru olarak adlandırılan sağlam bir güvenlik koridorunun ilk ayağını oluşturmaktadır. Bu sayede Avrupa Birliği ve Amerika'nın çok önem verdiği bir mesele olan enerji arz güvenliği açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır. Diğer yandan BTC ile Türkiye, boğazlardaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da son derece büyük bir öneme sahiptir. BTC'nin tam kapasite ile çalışması sağlanabilirse boğazların üzerinden yıllık 50 milyon tonluk petrol geçişi de önlenebilecektir.

BTC'nin mevcut kapasitesinin sadece Azerbaycan petroleri ile doldurulamayacağı açıktır. Hazar'ın statüsünde yaşanan problemin çözülmesi halinde Kazakistan petrolerinin Hazar'ın altından petrol boru hattıyla veya bu mümkün olmazsa tankerlerle Azerbaycan'a taşınarak BTC'ye aktarılması sayesinde kapasitesi etkin olarak kullanılabilir. Bu konuda devletler arasında yapılan anlaşmaların somut olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Türkiye'ye hem ekonomik kazanç sağlayabilecek hem de Kazakistan petrolerinin batı pazarlarına ulaştırılmasında alternatif bir yol oluşturabilecek bir hattır. Bunun da ötesinde bu hat boğazlardaki trafiği %50 oranında azaltabilir ve İstanbul'un güvenliğine büyük katkı sağlayabilir. Bunun yanında Samsun'a yapılacak büyük kapasiteli işletmeler sayesinde bölgede ekonomik kazanç ve istihdam da elde edilebilir.

Irak'ta süren istikrarsızlık ve iç çatışmalar sona erdiğinde, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı tekrar eski kapasitesine ulaştırılabilir. Bununla birlikte toplam kapasitesi 130 milyon ton olan Ceyhan terminali uluslararası bir ticaret bölgesine dönüşebilir. Ancak

son zamanlarda tartışılan Kerkük-Hayfa hattının hayata geçirilmesi Kerkük-Yumurtalık hattındaki petrol akışını azaltabilir. Bunun sonucunda Türkiye, ekonomik zarara uğramasının yanında kaynak çeşitliliği açısından da önemli bir kayba uğrayabilir.

Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve enerji güvenliğini sağlamak için mevcut projelerle doğal gaz alınan ülkeler açısından sağlanacak kaynak çeşitliliği, Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltabilir. Bu maksatla projelerin gerçeğe dönüştürülmesi önem taşımaktadır. Şahdeniz Doğal Gaz Boru Hattı, Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak olan yeni bir hattır. Proje halinde olanların da gerçekleştirilmesi halinde Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı azalabilir.

İran doğal gazının Avrupa'ya Türkiye üzerinden ulaştırılması, Türkiye-İran ilişkilerine katkı sağlayabilir. Nabucco Projesi'ne İran'ın dahil edilmesiyle İran'ın, doğal gazı Türkiye üzerinden geçeceğinden , Türkiye'ye verdiği doğal gazı kesmesi halinde Türkiye'nin de geçiş ücretini artırabileceği gibi elini güçlendirebilecek politik imkanlar sağlanabilir. Bununla birlikte İran hattının kapasitesinin artırılarak İran'ın takas yöntemiyle Türkmenistan'ın doğal gazını Türkiye'ye aktarması sağlanabilir.

AB'nin Rusya'ya bağımlılığının azaltılması açısından proje halinde olan boru hatlarının onaylanarak hayata geçirilmesi, ekonomik girdilerin yanı sıra, Türkiye'ye, AB karşısında politik bir güç kazandırabilir. AB'ne tam üyelik çerçevesinde Türkiye'nin enerji koridoruna entegre olması Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırabilir.

AB'nin sadece Nabucco gibi bir projeye 4.8 milyar avro gibi büyük bir bütçe ayırması, Türkiye üzerindeki kısmının inşası sırasında büyük istihdam yaratmasının yanında, yabancı yatırımcılarında bölgeye gelmesini sağlayabilir.

Hazar konusunda anlaşma sağlandığında Türkmenistan'dan Azerbaycan'a Hazar'ın tabanından yapılacak doğal gaz boru hattı, Nabucco projesine dahil edilebilir ve bu sayede Türkiye ve Avrupa'ya büyük miktarlar da doğal gaz akışı sağlanabilir. Böylece Rusya'ya doğal

gazını çok ucuza satan Türkmenistan'a da, uluslar arası rekabetçi piyasa koşullarında doğal gazını pazarlaması imkanı verilebilir.

Türkiye'nin doğal gaz arz-talep senaryoları incelendiğinde 2015 yılından itibaren büyük miktarda doğal gaz arz açığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye, Mısır ve ileride Irak ile yapabileceği anlaşmalarla bu ihtiyacını karşılamasının yanında Cezayir ve Nijerya ile yapacağı yeni anlaşmalarla da kaynaklarını çeşitlendirebilir.

Yapılacak yeni doğal gaz projelerinde Şahdeniz'de olduğu gibi , alınan doğal gazın tekrar ihraç edilebilmesi konusunda anlaşma sağlayabilirse, Türkiye enerji koridorunda sadece geçiş ülkesi olarak değil, satıcı bir ülke olarak da yer alabilir.

Orta Asya ve Hazar bölgesindeki bağımsızlığını yeni kazanan devletler, Yeni boru hatları yapıldıkça, petrol ve doğal gazını uluslar arası rekabetçi piyasa koşullarında dünya pazarlarına ulaştırabilir. Elde edilecek gelirler bölge ülkelerinin refah ve güvenliğine büyük katkılar sağlayarak bu ülkelerin kısa zamanda kalkınmasını sağlayabilir.

Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde Türkiye geçiş ülkesi olarak elde edeceği ekonomik kazanımlar ve politik güç sayesinde, bölgede istikrarın, barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunabilir. Ülkelerle ilişkilerini ve işbirliğini geliştirerek Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji koridorunda söz sahibi bir ülke konumuna gelebilir.

KAYNAKÇA

- 1) ADANALI, Neslihan, “Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Hatlarının Değerlendirilmesi”, İzmir Ticaret Odası, Aralık 2006,
< <http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/IZTO+Bilgi/E-Haber/>>
- 2) ANADOLU AJANSI, “İran Doğal Gaz Akışını Durdurdu”, 03 Ocak 2007, <<http://www.anadolujansi.com.tr/>>
- 3) ANADOLU AJANSI, “İran’dan Doğal Gaz Akışı Yeniden Başladı”, 08 Ocak 2007 < <http://www.anadolujansi.com.tr/index.php?>>
- 4) ARAS, O.Nuri, **Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001
- 5) BAGHAT, Gawdat. “Central Asia and Energy Security”, Asian Affairs, XXXVII, 1, March 2006, 1-14
- 6) Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Dış basından başlıklar, “İran Basını”, 29 Aralık 2006, <<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/db-guncelturkiye/2006/12/29x12x2006.htm>>
- 7) BASIN YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Dış basından başlıklar, “ABD Basını”, 24 Aralık 2006, <<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/db->
- 8) BOTAŞ Resmi İnternet Sitesi, <http://www.botas.gov.tr>
- 9) BOTAŞ, Yıllık Rapor 2004
- 10) BP, Statistical Review of World Energy 2006
- 11) BTC, <http://www.btc.com.tr/proje.html>
- 12) CAGAPTAY, Soner ve Nazlı Gençsoy, “Startup of the Baku–Tbilisi–Ceyhan Pipeline: Turkey’s Energy Role”, **Policy Watch #998**, The Washington Institute For Near East Policy
- 13) Commission Of The European Communities. “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Commission Staff Working Document, Brussel, XXX, SEC(2006) 317/2

- 14) ÇAHA, Havva, "Asya ve Avrupa'yı Birbirine Bağlayan Enerji Koridorunda Türkiye'nin Yeri", Akademik Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 25, 2005, 21-36
- 15) EIA, "Caspian Sea", **Country Analysis Briefs**, 18 Mayıs 2006
- 16) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian/Full.html>
- 17) EIA, "İran", **Country Analysis Briefs**, 28 Ağustos 2006, <<http://www.eia.doe.gov/cabs/Iran/Full.html>>
- 18) EIA, "Russia", **Country Analysis Briefs**, 19 Temmuz 2006, <<http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Full.html>>
- 19) EIA, "Turkey", **Country Analysis Briefs**, 11 Ocak 2006, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/turkey.html>
- 20) EIA, "World Oil Transit Chokepoints", **Country Analysis Briefs**, 10 Mart 2006, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/World_Oil_Transit_Chokepoints/Bosporus_TurkishStraits.html
- 21) FINK, Daniel, "Assessing Turkey's Future As an Energy Transit Country", **Research Notes #11** The Washington Institute For Near East Policy, 11 July 2006
- 22) IEA, "World Energy Outlook 2004"
- 23) KILLGORE, Andrew I., "Ideology Trumps Economic Efficiency, as The Baku-Tblisi-Ceyhan Pipeline Opens", Washington Report on Middle East Affairs, Vol 24, Issue 6, August 2005
- 24) LIST OF PROJECTS FINANCED THROUGH TEN PROGRAMME İN 1995-2005,
- 25) < http://ec.europa.eu/ten/energy/documentation/index_en.htm >
- 26) PAMİR, Necdet, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Sempozyum (Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri)**, 09-10 Mart 2006, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2006
- 27) PAMİR, Necdet, "Enerji Güvenliği", **Stratejik Analiz**, Şubat 2005

RASIZADE, Alec, "The Great Game of Caspian Energy: Ambitions and Realities", **Journal of Southern Europe and Balkans**, VII, 1, April 2005, 1-16

28) T.C.ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI, "AB'nin Enerji Köprüsü Türkiye", 27 Haziran 2006, (< <http://www.enerji.gov.tr/>>

29) T.C.ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI BASIN MERKEZİ, "Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesinde Ortak Girişim Anlaşması İmzalandı",

30) < <http://www.enerji.gov.tr/basin.htm>>

31) T.C. ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI BASIN MERKEZİ, "Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Temeli Atılıyor",

32) < <http://www.enerji.gov.tr/basin.htm>>

33) WINROW, Gareth M. "Turkey and The East-West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, V, 2, Summer 2004, 23-42

